

A civil szervezetek szerepe és lehetőségei a helyi hulladékkezelés területén

Katona Csaba, Suhajda Éva Virág,
Fári Zsuzsanna, Czabányi Nikoletta

Készült a Humusz Szövetség megbízásából, a PTKF/1643/2012 azonosító számú,
„Hulladékmegelőzés a felsőoktatásban, szakmai kutatások segítése” c. projekt keretében

2013

Tartalom

Ábrajegyzék.....	2
Bevezetés	3
A válaszadó szervezetek általános jellemzői.....	4
A hulladékgazdálkodás terén dolgozó szervezetek tevékenysége.....	5
Civilek és az önkormányzat.....	8
A civilek és az önkormányzatok kapcsolata	8
A helyi szelektív hulladékgyűjtés helyzete.....	8
Önkormányzati jó gyakorlatok.....	10
A települési hulladékkezeléssel kapcsolatos problémák.....	11
További lehetőségek az újrahasznosítás és újrahasználat terjesztésére.....	12
A hulladékkezelés különböző módjainak alkalmazása	13
Összefoglalás	14

Ábrajegyzék

1. ábra: A válaszadó civil szervezetek területi megoszlása.....	4
2. ábra: A válaszadók megoszlása szervezettípus alapján.....	5
3. ábra: A hálózati tagok célcsoportjai	5
4. ábra: Célcsoportok igényei.....	6
5. ábra: A szervezetek tevékenysége.....	7
6. ábra: A válaszadók megítélése az önkormányzattal való kapcsolatukról	8
7. ábra: Szelektív hulladékgyűjtés a településeken	9
8. ábra: A szelektív hulladékgyűjtés módja	9
9. ábra: A veszélyes hulladékok gyűjtésének módja.....	10
10. ábra: A települési hulladékkezelési problémák.....	11
11. ábra: A hulladékpiramis	13
12. ábra: A hulladékkezelési megközelítések alkalmazhatósága a civilek szerint.....	14

Bevezetés

A környezetvédelem általában véve egy olyan terület, amelyben a civil szervezetek szerepe jelentős. Ez szükséges is, hiszen a környezetvédelmi szempontok nagyon sok szemponttal tudnak ütközni mind az állami, mind a gazdasági szektorban (bár nem feltétlen ez az ütközés). A hulladékkezelés a környezetvédelmen belül is könnyen válik mostohagyermekké: nem olyan látványos, és szerethető például, mint a biodiverzitás védelme, vagy nem olyan egyértelműen progresszív, mint a megújuló energiaforrások használata. Ámde sokkal megfoghatóbb, és sokkal közelebb áll a mindennapi életvilágunkhoz, mert a hulladék az otthonunkban megjelenik már. A beavatkozási pont is éppen ezért a lakosság lehet, hiszen hiába a jól kialakított struktúra és szabályozás (amelyek az állami és gazdasági szektor szereplőinek feladatai), ha a végfelhasználói hajlandóság hiányzik.

A mikroökonómia, a családi élet azonban olyan, amelybe a nagy állami rendszerek sokkal kevésbé tudnak beavatkozni, kevesebb mozgástérrel rendelkeznek. Szabályok hozhatók, de nem betarthatók – illetve a túlzott szabályozás a személyes szabadságjogokat sérthetik. A civil szektor fő szerepe általában véve azokon a területeken valósul meg, ahol az állam „csődje” bekövetkezik, illetve a piac gazdasági érdekei nem elég erősek - és a helyi, főként lakossági hulladékkezelés ilyen ügy.

A Humusz Szövetség ezen a téren dolgozik megalapítása, tagszervezeteivel és partnereivel közösen. Míg a Humusz elsődleges célterülete a hulladékkezelés, tagszervezeti és partnerei a környezetvédelem szélesebb spektrumában mozognak. A Humuszt öt környezetvédelmi szervezet alapította 1995-ben, azóta tagjainak száma tizenkettőre nőtt, azon szervezetek számára, amelyek tevékenysége pedig csak szűkebb részben kapcsolódik a Humusz Szövetségéhez, létrehozta a Nullahulladék Hálózatot, amelynek létszáma 2013 elején 43 szervezet.

Jelen kutatás a PTKF/1643/2012 azonosító számú, „Hulladékmegelőzés a felsőoktatásban, szakmai kutatások segítése” elnevezésű, Vidékfejlesztési Minisztérium Zöld Forrás programja által támogatott pályázat keretén belül, a Humusz Szövetség megbízásából valósult meg, azzal a céllal, hogy Humuszhoz kapcsolódó szervezetek (tagszervezetek és a NuHu hálózat tagjai) segítségével feltérképezze a hulladékkezelés területén is aktív szervezetek tevékenységét, és a helyi szintű beavatkozási pontokat.

A kutatás 2013. január végén, február elején zajlott le, online kérdőív segítségével, amellyel a két hálózat szervezeteit kerestünk meg. Mindösszesen 46 választ kaptunk, válaszolt a tagszervezetek 100%-a, illetve a hálózati tagok 79%-a; az összes megkeresett szervezet 83,6 %-a, ami kiemelkedően magas szám.

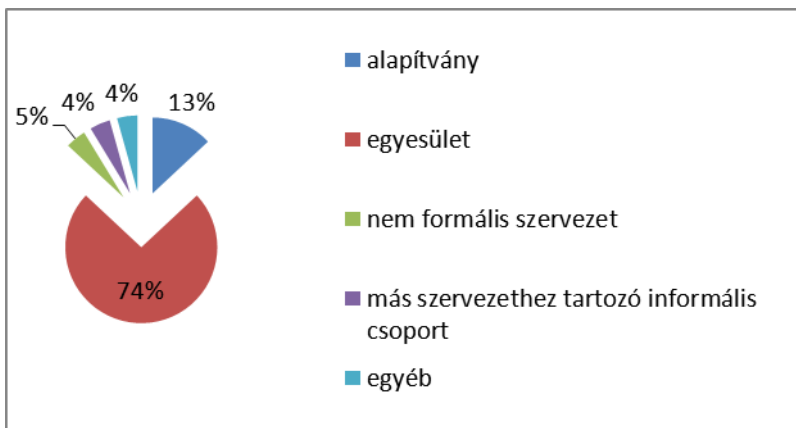
A válaszadó szervezetek általános jellemzői

A 46 válaszadó szervezet az ország teljes területét lefedi (ld 1. ábra), bár az eloszlásuk tükrözi a magyar viszonyokat, hiszen a szervezetek majdnem harmada Budapest és vonzáskörzete területén működik (ahol persze a magyar lakosság egyharmada lakik), kiemelendő viszont, hogy csak 5 kitöltő szervezet működik kifejezetten Budapesten.

1. ábra: A válaszadó civil szervezetek területi megoszlása

A válaszadó szervezetek megalakulása óta eltelt idő, avagy „életkora” 4-26 év között van, illetve a hálózati tagok között van egy egyházközség, amely 220 éves. A szervezetek átlag-életkora 13,7 év (az egyházközség nélkül, amelyet, mivel nagyon sokat torzított volna ezen a számon), 8,04-es szórással. Ez azt jelenti, hogy a válaszadó szervezetek mindegyike már kialakult, stabil fennállással bír, több éves (esetenként évtizedes) szakmai múlttal tekinthet vissza.

2. ábra: A válaszadók megoszlása szervezettípus alapján

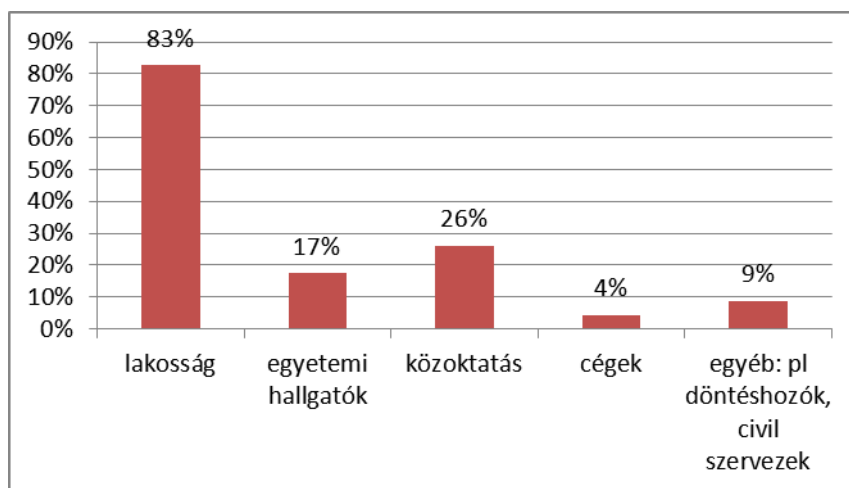
A kitöltő szervezetek túlnyomó többsége egyesület (74%), vagy más egyesület e téren dolgozó informális csoportja (4%), emellett alapítványt (13%), nem formális civil szerveződést (5%), illetve egyéb szervezeteket (óvoda, egyházközség) is találunk a hulladékkezeléssel témában

dolgozók közt. A kitöltő szervezetek 65,2 %-a helyi szinten tevékenykedik, 28,3%-a pedig regionálisan, a maradék 3 szervezet országos (6,5%). A szervezetek közül 18 rendelkezik saját irodával (39%), 15-nek van valamilyen rendelkezésre álló helyisége (32,6%), 12 nem rendelkezik semmilyen helyiséggel (26%) (egy nem válaszolt). A szervezetek infrastrukturális ellátottsága változó, az országos szervezetek nem jeleztek infrastrukturális hiányokat, míg a többi szervezet fele jelzett valamilyen hiányosságot, legtöbbször (5-5 szervezet) bútort, szkennert, fénymásolót és nyomtatót hiányolnak a munkájukhoz.

A szervezetek 56%-ának (25 szervezet) nincs jelenleg alkalmazottja (ebből 8,6%, azaz négy szervezetnek régebben volt), 44%-nak (21 szervezet) jelenleg is van fizetett munkatársa.

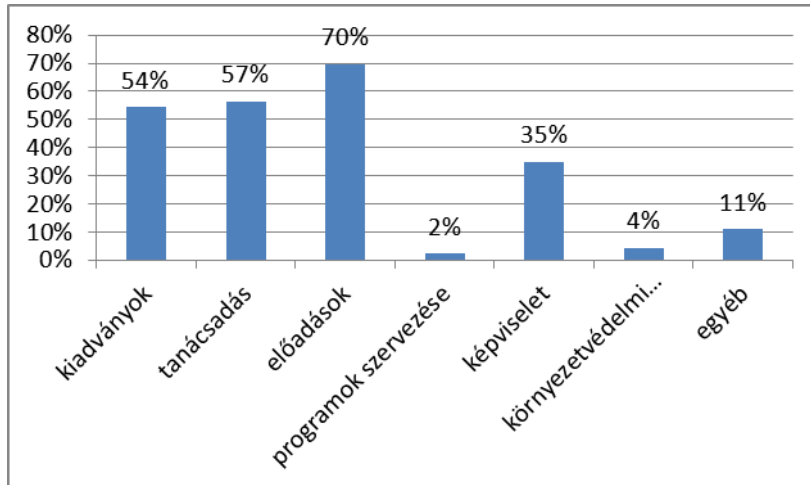
A hulladékgazdálkodás terén dolgozó szervezetek tevékenysége

A válaszadó szervezetek túlnyomó többségének (83%, 38 szervezet) elsődleges célcsoportja a lakosság, illetve ezen kívül az óvodák és iskolák. A nem lakosságot megcélzó szervezetek szinte

3. ábra: A hálózati tagok célcsoportjai

kizárólag az egyetemi környezetvédelemmel foglalkozó csoportok (17%, 8 szervezet). A szervezetek mellett más civil szervezeteket, döntéshozókat, önkormányzatot jelölték meg célcsoportként (3. ábra). Ez megerősíti a bevezetőben írtakat, miszerint a civilek elsődleges beavatkozási pontja a mindennapi életvilág, a mikroökonómia, ahol más aktorok kevésbé tudnak hatást gyakorolni.

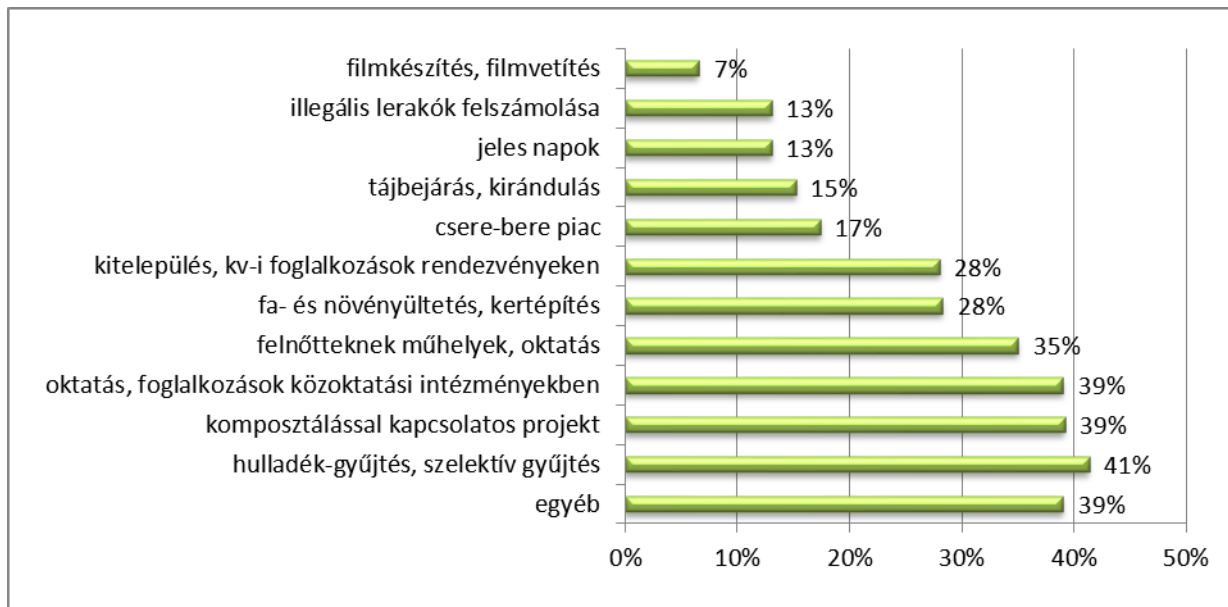
4. ábra: Célcsoportok igényei

Megkérdeztük a szervezeteket arról is, hogy milyen formában merül fel igény a célcsoport részéről környezetvédelemmel kapcsolatos információk iránt. Elsősorban (túlnyomórészt) előadásokat, foglalkozásokat kérnek tőlük (70%), illetve tanácsadást vagy kiadványokat (57% és 54%).

Emellett mintegy harmaduk megjelenik, mint érdekképviseleti szervezet is (4. ábra).

A témában működő szervezetek tevékenysége meglehetősen szerteágazó, sok-sok különféle programmal, szolgáltatással keresik meg a célcsoportjaikat. Mivel a kérdés nyitottként lett feltéve, nagyon részletes, bő válaszokat kaptunk, ami alapján a következő kép rajzolódott ki:

- A szervezetek 41%-a foglalkozik valamilyen formában a szelektív hulladékgyűjtés népszerűsítésével
- A szervezetek 39%-a foglalkozik valamilyen formában a komposztálás témakörével
- A szervezetek több mint háromnegyede tart foglalkozásokat a lakosság különböző csoportjainak rendezvényeken, iskolákban, saját szervezésű előadásokon
- A szervezetek 28%-a foglalkozik helyi szinten fa- és növénytelepítéssel, vagy kertépítéssel, közösségi tér-fejlesztéssel
- A szervezetek hatoda szervez csereberek piacokat, kb. ugyanennyien szerveznek kirándulásokat

5. ábra: A szervezetek tevékenysége

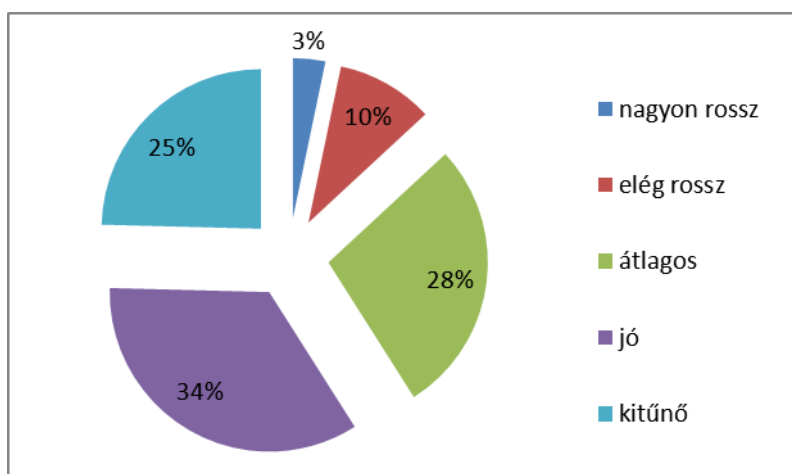
A fenti ábra egyéb kategóriájába például az alábbi tevékenységek tartoznak:

- versenyek szervezése
- tanulmányutak, üzemlátogatások szervezése
- környezetvédelmi kutatásokban való részvétel
- kommunikációs kampányok
- kiállító-terem létrehozása
- vándorkiállítások szervezése
- rendezvényzöldítés
- fenntartható közlekedés népszerűsítése
- közösségi kert kialakítása
- retextil népszerűsítés

Civilek és az önkormányzat

A civilek és az önkormányzatok kapcsolata

A civil szervezetek szerepe ott kezdődik, ahova az állam már nem tud elérni, illetve az állam által ellátott feladatok / tevékenység egyfajta „örkutyaként” (watchdog) való figyelése is a civil szektor feladata. Ehhez mindenképpen együtt kell működni legalább helyi szinten az önkormányzattal, és figyelni kell annak tevékenységét.

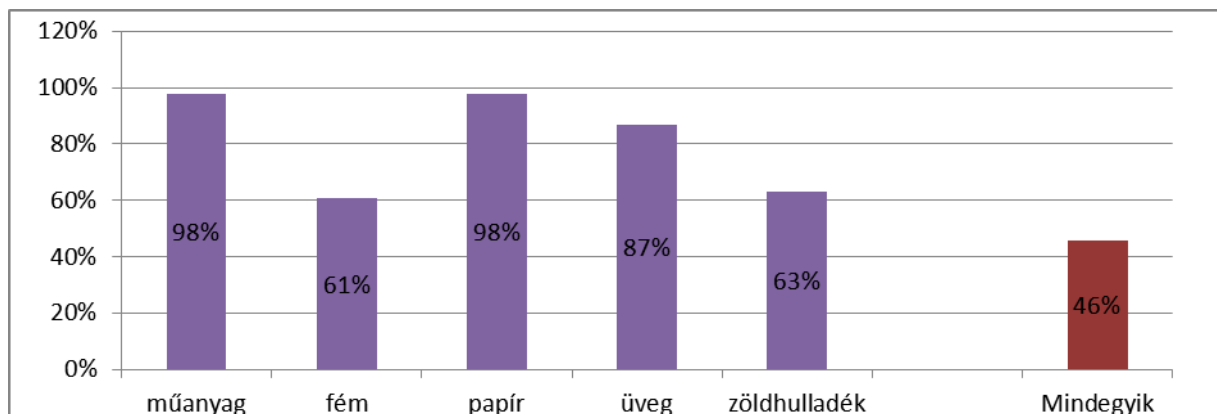
6. ábra: A válaszadók megítélése az önkormányzattal való kapcsolatukról

(59%), míg rossznak, vagy nagyon rossznak a viszonyt csak 13%-a gondolja.

A hálózatban dolgozó civil szervezetek összesítve kicsit átlag felettinek (1-5 skálán 3,63 átlagúnak) ítélték meg az önkormányzattal való viszonyukat. Mint ahogy a 6. ábra részletesebben is mutatja, a szervezetek túlnyomó többségének jó vagy kitűnő a kapcsolata az önkormányzattal

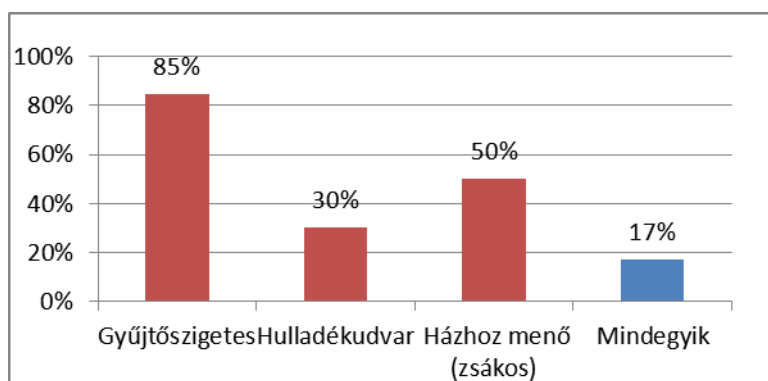
A helyi szelektív hulladékgyűjtés helyzete

Felmértük az önkormányzatok szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatos tevékenységét is a civilek által látott területeken. A jó hír, hogy a 46 válaszadóból csak egy válaszolta, hogy településükön nincs szelektív hulladékgyűjtés, a többi településen minimum a műanyagot és a papírt szelektíven gyűjtik be, sőt a válaszadók 46%-a azt jelezte, hogy településükön mind a papírt, a fémhulladékot, a műanyagot, az üveget, sőt a zöldhulladékot is gyűjtik szelektíven (7. ábra)

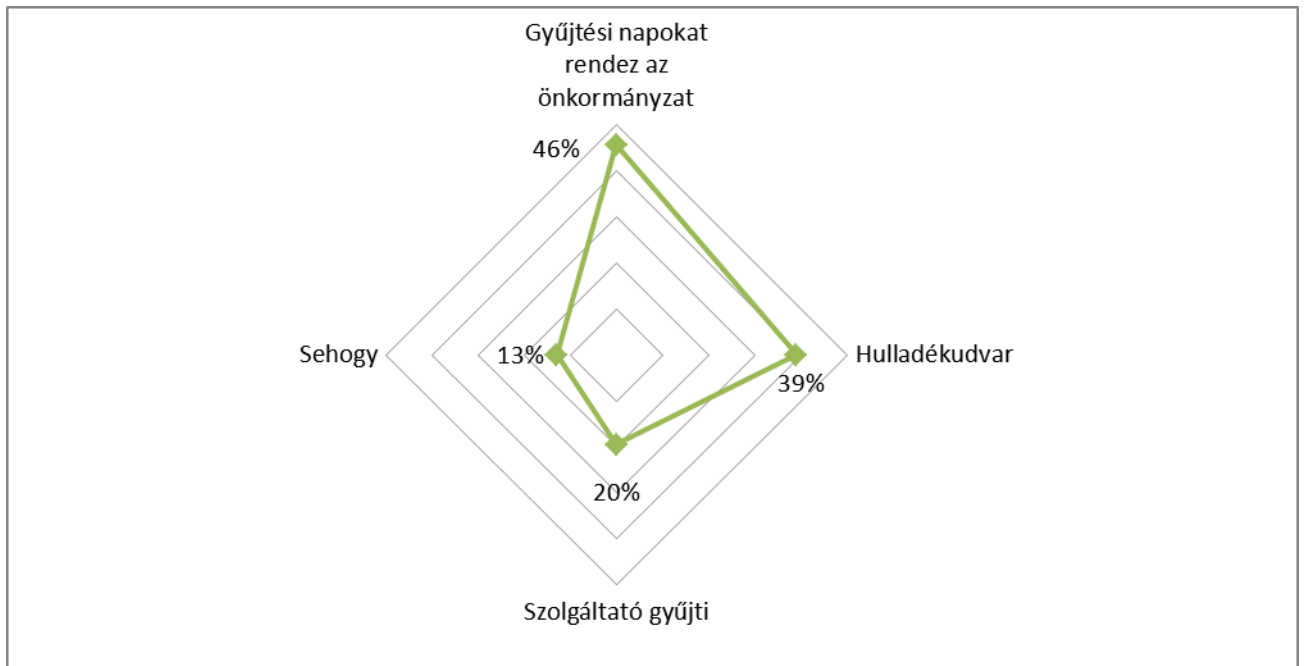
7. ábra: Szelektív hulladékgyűjtés a településeken

A szelektív gyűjtés elsősorban gyűjtőszigetes megoldással valósul meg, illetve a települések felében házhoz menő (zsákos) már a begyűjtés. A települések csupán harmadában van hulladékudvar, ami nagyobb mennyiségű háztartási hulladék befogadására is képes. Mindhárom megoldás elérhető a válaszadók 17%-ának környezetében.

8. ábra: A szelektív hulladékgyűjtés módja

Nem ennyire rózsás a kép a veszélyes hulladékok gyűjtése területén. Mint az alábbi (9.) ábra mutatja, a települések 13%-án egyáltalán nincs veszélyes hulladékgyűjtés. A válaszadók 46%-a esetében önkormányzati gyűjtőnapokon valósul meg többek között a veszélyes hulladék gyűjtés, ezek közül 15%-ban csak ezeken a gyűjtőnapokon van lehetőség a veszélyes háztartási hulladéktól megszabadulni. Tehát a települések majdnem harmadánál vagy eleve a kommunális szemétkébe kerülnek a veszélyes hulladékok, vagy a lakosoknak hosszan tárolni kell (inkább kéne) ezeket, ami szintén valószínűsíti a kényelmesebb kommunális szemétkébe kerülést.

9. ábra: A veszélyes hulladékok gyűjtésének módja

Önkormányzati jó gyakorlatok

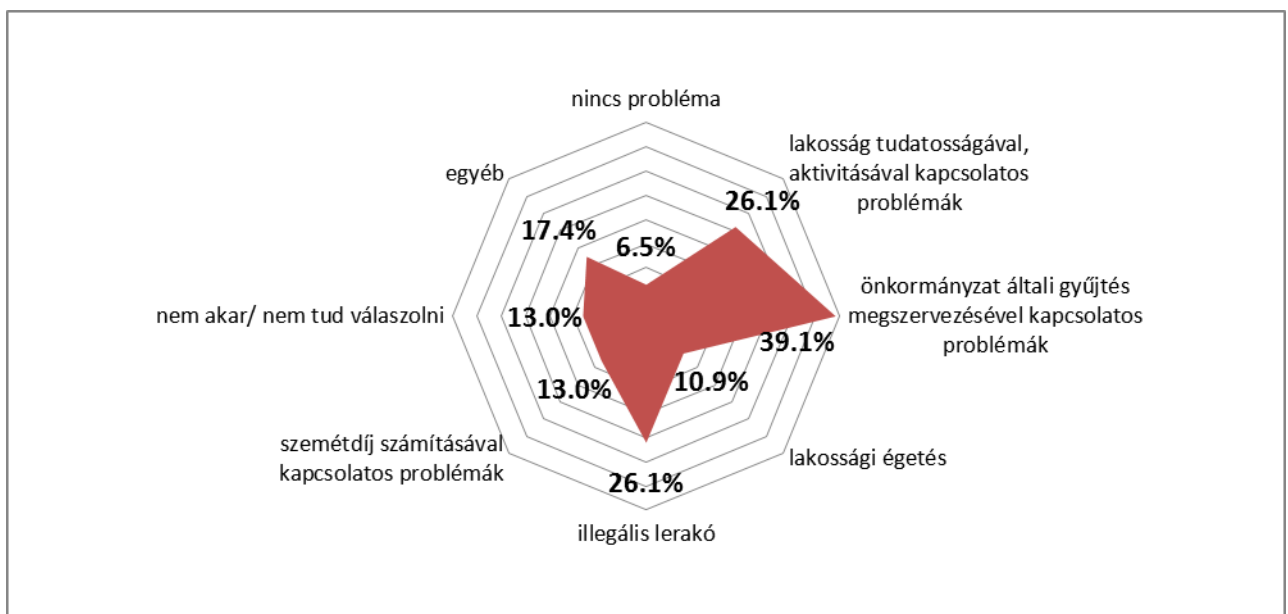
A civil szervezetek az alábbi jó gyakorlatokról számoltak be a települési hulladékgazdálkodással kapcsolatosan:

- komposztáló osztási programok, komposztálás terjedése, a kertészkedő lakosság inkább komposztál a kertés területen, minthogy a zöldhulladék-begyűjtés „zsákos” megoldását válassza. Lakossági (közösségi) komposztálók alakulása. Van olyan település, ahol az önkormányzat évente ágaprítási szolgáltatást végez ingyenesen, megkönnyítve a lakossági komposztálást.
- Egyre több helyen valósul meg a zsákos, házhoz menő gyűjtés, illetve ennek „kukás” változata, ahol külön van egy szelektív kuka és a kommunális. Ez utóbbi esetben a szolgáltató végzi a leválogatást, ami azért nagyon előnyös, mert egyrészt a nem pontos ismeretekből történő téves szelektálást is lehet javítani, kényelmesebb is, tehát könnyebben rávehető a lakosság nagy része. Az egyik civil szervezet arról számolt be, hogy míg a normál szemétyűjtőt hetente, a szelektív edényt kéthetente ürítik, de sokan azt szeretnék, ha ez már fordítva lenne.
- Többen számoltak be rendszeres környezettakarítási akciókról

- A szelektív hulladékgyűjtő programokat, rendezvényeket szervez több településen, amelyet szintén örömmel vesznek a civilek, és a lakosság.
- Jól működött a hulladék-kommandó (amíg át nem került a civilektől egy másik szervezet kezébe)
- Egyre több helyen gyűjtik be külön is, egyeztetés alapján a veszélyes hulladékokat.
- Egyik településről arról számolták be, hogy az óvodák tetrapakk csomagolásokat gyűjtenek kampányszerűen, máshol az ovi egész évben gyűjti a papírt és a PET palackokat.
- Egyik településen az önkormányzat földmunkaprogramot indított, aminek termékeit a helyi lakosok vásárolhatják meg olcsón.

A települési hulladékkezeléssel kapcsolatos problémák

Több, és sokfajta problémával is találkozhatnak a civil szervezetek a munkájuk során. A válaszokat kategóriákba osztottuk, és ez alapján a leggyakoribb problémák a gyűjtés megszervezésével kapcsolatosak (39,1% említette), az illegális szemétkerakás (26,1%) és a lakosság tudatosságával kapcsolatos problémák (szintén 26,1%). A válaszadók 6,5%-a szerint a településükön nincs ezzel kapcsolatos probléma.

10. ábra: A települési hulladékkezelési problémák

Az egyéb problémák mentén a következőket sorolták fel válaszadóink:

- Térségi hulladéklerakó közelsége (bűz)
- Helytelen gyakorlat az önkormányzat őszi lombzsákos gyűjtése.
- Bezárt a hulladéklerakó
- A megelőzésre nincs kellő mértékű hangsúly fektetve (pl. a feleslegesen nagy adminisztrációs teher túlzott papírfogyasztást szül)
- A veszélyes hulladékok kezelése egyes szakok esetén a hallgatók felelőssége (vegyész-képzés), amivel néha gondok lehetnek.
- A hulladéktermeléssel arányos hulladékszállítási és fizetési lehetőségek kidolgozatlansága
- Nincs csatorna és szennyvíztisztító a településen

További lehetőségek az újrahasznosítás és újrahasználat terjesztésére

Külön kérdeztük az újrahasznosítás és újrahasználat terén ismert jó gyakorlatokat, lehetséges beavatkozási területeket.

Újrahasznosítás témában a következő gondolatok, ötletek, létező gyakorlatok merültek fel:

- Kiállítások az újrahasználat témaköréből: Újra hasznos kiállítás az iskolában, Hulladékból termék kiállítás,
- trash art (hulladékból művészet) műhelyek, hulladékból termék műhelyek, síléc-kerítés, sörkollektor, retextil, PET palackból készített termékek
- helyi szennyvíztisztítók létrehozása, pl. egy-egy új lakótelep építésénél, ahol a legalább a szürkevizet hasznosítanák. például nálunk így lehetne a kiszáradó félben lévő természetes vizek utánpótlását megvalósítani, vagy az esővizet így hasznosítani.
- A bolti (és egyéb helyeken) papír csomagolóanyagok felhasználása brikettként
- Óvodába, iskolába irodai papírlapok használata, hisz a másik oldalra lehet még rajzolni, írni
- Szerves hulladékot feldolgozó biogázüzem

- Csomagolások, reklámanyagok, hulladékok kreatív újrahasznosítása
- Az iskolákból begyűjtött kupakokból egy közeli vállalkozó padokat készített az iskolák részére

Az újrahasználat terén már jóval kevesebb ötlet, gondolat merült fel. A létező gyakorlatok, ötletek:

- Az üveg-újrahasználat,
- a ruhagyűjtés és -osztás,
- a cserebere piacok, annak helyi „bankót” is használó változata, használcikk-piacok
- a visszaváltható tisztítószeres flakonok
- visszaváltható szóda

Javítóműhelyekről (lehet az elektronikai eszköz, vagy épp harisnya) nem számoltak be ugyan a szervezetek, ám nyilvánvalóan ezek is működnek az újrahasznosítás területén, a gond inkább csak az, hogy sokszor egy eszköz javítása többbe kerül, mint egy új beszerzése.

A hulladékkezelés különböző módjainak alkalmazása

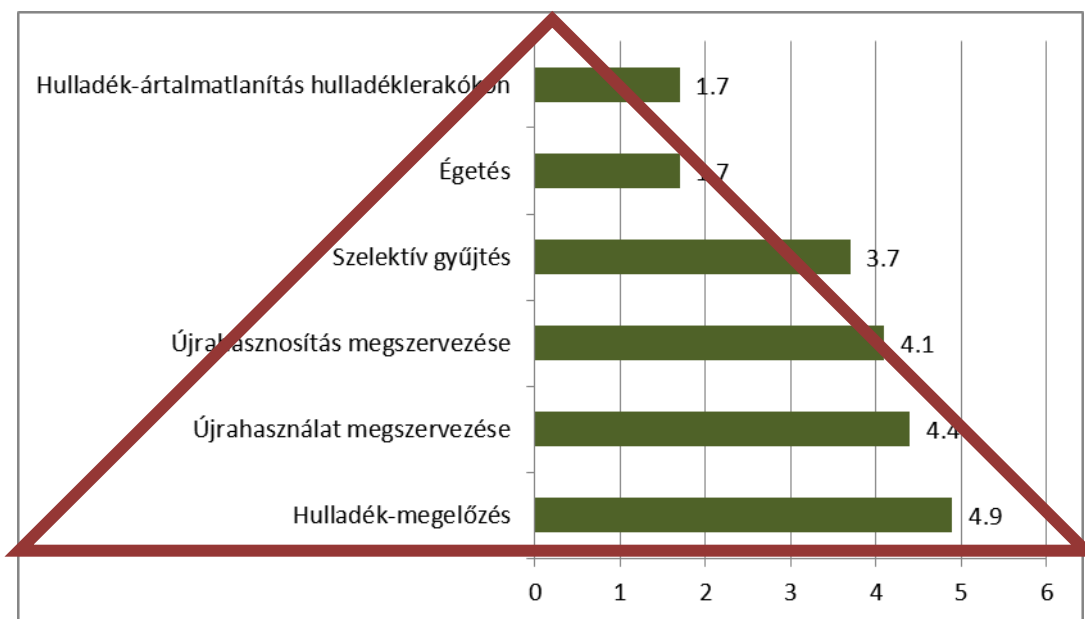
A „hulladékpiramis” (11. ábra) a hulladékkezelés különböző módjait rangsorolja az alapján, hogy környezeti és gazdaságossági fenntarthatósági szempontból melyik a legelőnyösebb.

11. ábra: A hulladékpiramis

A felmérésünk során rákérdeztünk civil partnereinknél, hogy ők mennyire találják jól alkalmazhatónak a hulladékpiramisban szereplő megközelítéseket a hulladékkezelés során, hiszen nem biztos, hogy ami a legelőnyösebb, az a legalkalmazhatóbb is.

A válaszok azonban alátámasztották a piramisban szereplő számokat (12. ábra), a válaszadók a hulladék-megelőzést találták legjobban alkalmazhatónak (az 1-5-ös skálán, ahol az 1 jelentése „nagyon kevésbé”, az 5 jelentése „nagyon”, 4,9-es átlagértékkel), míg az égetés és a lerakás csak 1,7-es átlagokat kapott. Az újrahasznosítás és újrahasználat mint a 4-es („elégé”) átlagérték fölé került, míg a szelektív gyűjtés átlaga 3,7.

12. ábra: A hulladékkezelési megközelítések alkalmazhatósága a civilek szerint

Összefoglalás

A fenti felmérési eredmények 46 civil szervezet megkérdezésével történtek. A civil szervezetek szinte egyöntetűen a hulladék-megelőzést tartják legfontosabbnak, és tevékenységeik is nagy részben az ehhez (is) szükséges tudatosság-növeléssel kapcsolatosak.

Emellett az újrahasználat- és hasznosítás is fontos szerepet játszik szerintük (is a hulladékkezelésben), amely területen szintén elsősorban a civilek tevékenységei, akciói, programjai jelentik a megjelenő ötleteket, alternatívákat. A tudatosság-növelés, és az újrahasználat és újrahasznosítás lehetőségeinek terjesztése, és kidolgozása tehát egyértelműen a civil szervezetek beavatkozási pontjai.

Az önkormányzatok elsősorban a hulladék-gyűjtéssel kapcsolatos kérdéseket tudják, vagy akarják felvállalni. A fenti kép szerint a szelektív hulladékgyűjtés már elég jól kialakult, azonban több probléma is akadályozza a hatékony működést, mint a hibás használat, illegális lerakás, vagy a szervezettség nem elég magas foka. A civil szervezetek beavatkozási lehetősége itt az önkormányzat munkájának figyelése, javaslatok megfogalmazása, a közösségi terek fejlesztésében való részvétel (beleértve például a szemétszedési akciókat, a faültetést, játszótér-építést), és a lakossági tudatosság növelése.